

Systembolagets
stöd till
alkoholforskning
2022

Systembolaget avsätter 10 miljoner kronor till forskning om alkohol i en årlig utlysning. Bedömning och beslut kring ansökningarna hanteras av Systembolagets Alkoholforskningsråd, som fattar självständiga beslut oberoende av Systembolaget. Rådets utgörs av ledamöter från såväl akademien som olika samhällsinstitutioner, även forskare från andra nordiska länder är representerade. Vid beslutsmötet i december 2021 beviljades medel till 31 projekt.

Varje år delar Systembolaget ut 10 miljoner till alkoholforskning inom olika forskningsdiscipliner. Fördelning av medlen sker av ett oberoende forskningsråd i syfte att stärka alkoholforskningsfältet i Sverige. Samhälls- och folkhälsovetenskaplig alkoholforskning prioriteras, liksom forskning som bedöms vara av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskador. Två miljoner kronor är öronmärkta för juniora forskare och lika mycket för av Systembolaget identifierade fokusområden.

I denna projektkatalog har vi samlat de projekt som Systembolagets Alkoholforskningsråd har beviljat medel för år 2022. Här finns även intervjuer med ett urval av forskare om deras pågående projekt. Projekten är listade efter det område forskarna sökt medel inom:

- Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder
- Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckesmönster
- Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckes mönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på individ-, grupp- och samhällsnivå
- Fokusområden: Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion som initierades 2018 och Anskaffning av alkohol och tillgångsbegränsande åtgärder som initierades 2020
- Medel till juniora forskare

Flera av de listade projekten är fleråriga och finns presenterade i tidigare utgivna projektkataloger. I dessa fall finns hänvisning till aktuell katalog

Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård och behandlingsmetoder

Webbutbildning för att hitta riskbruk i primärvården

Uppskattningsvis 15 procent av befolkningen har ett riskbruk av alkohol och av dessa har var tredje ett beroende. Den stora majoriteten har ett relativt sett lindrigare problemdrickande, men i kraft av sitt stora antal står de för merparten av all alkoholrelaterad sjuklighet och död. Primärvården skulle kunna erbjuda effektiva åtgärder – om man bara lyckas ta upp ämnet alkohol. Kan en webbaserad utbildning möjligen ändra på det?

EMELIE STACHEWSKY

Doktorand Karin Hyland, Karolinska Institutet

– I dagsläget är det inte ens en tiondel av de här personerna som söker hjälp för sitt drickande och nästan ingen tycker att den specialiserade beroendevården känns som ett aktuellt alternativ. Mot den bakgrunden vore det en enorm vinst om primärvården kunde identifiera och, vid behov, behandla de här personerna.

Det säger Karin Hyland, överläkare i psykiatri på alkoholmottagningen Riddargatan 1, som leder studien "Att uppmärksamma alkoholvanor i primärvård".

Den studie som nu pågår skiljer sig tämligen radikalt från dem som Karin Hyland och hennes kolleger beskrev i sin ansökan om stöd från Systembolagets Alkoholforskningsråd. Tanken var att de skulle rekrytera 20 vårdcentraler och att läkare vid hälften av dessa skulle lottas till att genomgå en webbaserad utbildning i att uppmärksamma riskbruk för att kunna nå fler med evidensbaserad behandling. Därefter skulle forskarna jämföra antalet vidtagna åtgärder för att utreda och behandla alkoholproblem mellan de vårdcentraler där läkare genomgått utbildning med dem som inte fått utbildningen.

TVINGADES ATT TÄNKA OM

– Men innan vi hann genomföra vår studie kom ett nytt vårdavtal som föreskriver att behandling av milda till måttliga alkoholproblem nu ingår i primärvårdens uppdrag, säger Karin Hyland. Utifrån detta erbjuds nu alla Region Stockholms vårdcentraler en webbutbildning i att uppmärksamma och behandla riskbruk, skadligt bruk och beroende av alkohol. Så då fick vi tänka om.

Skillnaden är i första hand metodologisk. Interventionen ifråga är fortfarande den webbaserade utbildning som utarbetats på Riddargatan 1, men istället för de 20 vårdcentralerna kommer man nu att samla in data från så många håll man kan. Det är ännu oklart hur många, men det kommer att ta betydligt längre tid. Då kontrollgruppen, alltså de vårdcentraler där personalen inte genomgått utbildning, föll bort kommer Karin Hyland istället att få jämföra med historiska kontroller.

– Vi kommer att mäta förekomsten av vidtagna alkoholrelaterade åtgärder mellan olika tidpunkter, innan det nya vårdavtalet började gälla, när interventionen sätts och ytterligare ett par tidpunkter efter att utbildningens effekter kan tänkas ha slagit igenom.

Helst hade man använt antal genomförda läkarsamtal om alkoholvanor som effektmått, men journaler ger inte tillförlitlig information om detta varför man istället bland annat får räkna antalet genomförda AUDITs, provtagningar av CDT och PEth (alkoholmarkörer som kan mätas i blod), journalnoteringar om veckokonsumtion samt förskrivning av alkoholläkemedel.

PRAGMATISK SCREENING

Utbildningen, som genomförs på internet, lär ut hur man identifierar alkoholproblem med utgångspunkt i den kliniska problembild patienten presenterar. Att vårdpersonalen informerar om sambandet mellan hög alkoholkonsumtion och flera vanliga sjukdomar antas öka patientens motivation för att berätta om sina alkoholvanor, detta kallas pragmatisk screening. Till exempel kan läkaren säga till en patient att det har varit svårt att behandla ett högt blodtryck.

– I det läget blir det naturligt att informera om att alkohol i vissa fall kan spela in, säger Karin Hyland. Därefter kan man följa upp med en fråga om patientens alkoholvanor och, om så behövs, diskutera möjliga åtgärder.

Den studie som Karin Hyland och hennes kolleger nu genomför syftar emellertid inte i första hand till att ta reda på om primärvården skulle kunna göra större nytta på alkoholområdet, utan om huruvida en webbaserad utbildning kommer att få reellt genomslag – om vårdpersonalen tar till sig av kursen och om det syns i hur de arbetar med frågan.

– De potentiella vinsterna vore stora, säger Karin Hyland. Dels för att det skulle sänka tröskeln till att söka hjälp för många individer som inte kan tänka sig att uppsöka den specialiserade beroendevården, dels rent hälsomässigt då det är så många vanliga sjukdomar som hänger ihop med eller rentav beror på alkohol: ångest, mag- och hudbesvär, sömnproblem, värk, förmaksflimmer och högt blodtryck för att nämna några exempel.

Om studien

Projektets titel: Att uppmärksamma alkoholvanor i primärvård

Huvudsökande: Sven Andréasson, överläkare vid Riddargatan 1 – mottagningen för alkohol och hälsa, professor i socialmedicin vid Karolinska Institutet

Medsökande: Karin Hyland, överläkare och psykiater, Riddargatan 1 – mottagningen för alkohol och hälsa, doktorand vid Karolinska Institutet

Anders Hammarberg, leg. psykoterapeut och docent i klinisk beroendeforskning vid Karolinska Institutet

Erik Hedman-Lagerlöf, leg. psykolog, psykoterapeut och professor i psykologi vid Karolinska Institutet

Projekttid: Datainsamlingen inleddes 2021 och beräknas avslutas under 2023

Samtliga projekt som beviljats medel för 2022 inom området Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder:

0018 Pia Kvillemo, Karolinska Institutet, Utveckling av elevhälsans alkoholförebyggande arbete

0019 Jonas Raninen, Karolinska Institutet, Development of AUD among young people – perspectives from a Swedish cohort

0023 Kristina Berglund, Göteborgs universitet, Arbetsplatsen som en arena för alkoholprevention

0032 Sven Andréasson, Karolinska Institutet, Att uppmärksamma alkoholvanor i primärvård (se intervju)

0039 Sara Wallhed Finn, Karolinska Institutet, Långtidsförlopp vid alkoholberoende: konsumtion, hälsa & betydelse av behandling

0047 Mia Ericsson, Göteborgs universitet, GABA-rho som behandlingsmål vid alkoholsjukdom

0050 Sigrid Salomonsson, Karolinska Institutet, Effekten av implementering av alkoholbehandling i vuxenpsykiatri

0057 Tobias Lundgren, Karolinska institutet, Effect of CRAFT in group for close ones to individuals with alcohol use disorder

0058 Filipa Sampaio, Uppsala universitet, Kostnads-effektiva strategier för behandling av alkoholberoende individer, se intervju i projektkatalog 2021

0066 Lars-Olof Wahlund, Karolinska Institutet, Alkohol och demenssjukdom - Kan högt alkoholintag orsaka demens?

0080 Philippe Melas, Karolinska Institutet, How the brain's endocannabinoid system modulates the risk for alcoholism

Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckesmönster

Effekter av covid 19-pandemin: Små förändringar men knapp halv miljon ökade sin alkoholkonsumtion

Covid 19-pandemin som drabbade världen i början av 2020 fick en lång rad konsekvenser i samhället och påverkade vårt sätt att leva på flera sätt. Mot den bakgrunden är det inte orimligt att de stora förändringarna skulle göra avtryck även på befolkningens alkoholkonsumtion.

Resultat från CAN:s Monitormätningar visade att konsumtionen sjönk under pandemin. Under pandemins första år, 2020, var minskningen 6 procent.

FOTO: EVELINE JOHANSSON

Fil dr Björn Trolldal, Karolinska Institutet

– Systembolagets försäljning ökade kraftigt under pandemin, men i gengäld minskade både resandeförseln och restaurangförsäljningen, säger Björn Trolldal, utredare på Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. Men trots minskningen totalt sett, i hela befolkningen, kan konsumtionen dock ökat i vissa grupper av befolkningen beroende på hur pandemin har påverkat deras liv.

För att kunna studera detta har Björn Trolldal utgått från CAN:s årligen genomförda Monitormätningar där den totala mängden alkohol (och tobak) som konsumeras i landet beräknas. Dels kontrolleras den registrerade alkoholförsäljningen (Systembolaget, restaurangförsäljning samt folköl i livsmedelsbutiker), dels tillfrågas ett riksrepresentativt urval av 18 000 personer om hur mycket de druckit samt var de fått tag på sin alkohol. Det senare ger också information om den oregistrerade alkoholanskaffningen, det vill säga resandeförsel, köp av smugglad alkohol, köp via internet (exklusive Systembolaget) och hemtillverkning.

Under andra halvåret 2020, när pandemin hade pågått i mellan fyra och tio månader, fick drygt 9 000 personer inom ramen för Monitormätningarna besvara ett antal kompletterande frågor om huruvida deras alkoholkonsumtion förändrats från det att pandemin bröt ut jämfört med samma period året före.

– Vi har lagt ett särskilt fokus på grupper som har upplevt negativa konsekvenser, dels på arbete och ekonomi, dels på det psykiska välbefinnandet.

SMÅ FÖRÄNDRINGAR I KONSUMTION

Björn Trolldal och hans kolleger analyserar konsumtionsförändringarna i dessa grupper i materialet som helhet men även uppdelat på variabler såsom kön, ålder och utbildningsbakgrund.

Så vad visar analyserna så här långt?

– Vi kan konstatera att majoriteten, cirka två tredjedelar, inte rapporterar någon förändrad konsumtion alls,

säger Björn Trolldal. Fem procent har ökat sin konsumtion under pandemin medan 16 procent har dragit ner på sitt drickande.

Att många druckit mindre kan till stor del förklaras av att antalet sociala interaktioner som traditionellt förknippas med alkoholkonsumtion – inte minst after work, middagar och fester – sjönk drastiskt som en naturlig konsekvens av restriktionerna.

De som däremot ökat sin konsumtion finns bland dem som dricker mer och oftare än övriga. Även berusningsdrickande är vanligare i den här gruppen.

– Tidigare studier talar för att de här individerna hade en problematiskt hög konsumtion redan före pandemin, säger Björn Trolldal.

Och hur har negativa konsekvenser spelat in, antingen på arbete/ekonomi eller på psykiskt välbefinnande?

Strax över hälften, 55 procent, säger sig inte ha upplevt negativa konsekvenser när det gäller arbete eller ekonomi. Av dessa uppger närmare 80 procent att de inte förändrat sin alkoholkonsumtion vilket kan jämföras med cirka 70 procent av dem som upplevt negativa konsekvenser.

Både när det gäller minskad och ökad konsumtion är de som påverkats negativt fler än dem som inte påverkats.

OROANDE UTVECKLING I EN MINDRE GRUPP

Bland dem vars psykiska välbefinnande påverkats negativt är det drygt 70 procent som inte förändrat sin konsumtion, men över 20 procent som minskat den. Strax under tio procent har istället börjat dricka mer under pandemin.

– Sammanfattningsvis har de flesta en oförändrad konsumtion och bland dem som har förändrat sin konsumtion är det fler som minskar än som ökar sitt alkoholintag, säger Björn Trolldal. Men med detta sagt motsvarar den minoritet som börjat dricka mer trots allt cirka 400 000 personer i landet.

Därmed, menar Björn Trolldal, har resultaten stor betydelse för samhällets arbete med att identifiera riskgrupper och för att förebygga alkoholrelaterade skador i samband med framtida samhällskriser av olika slag.

– Kunskaper om dessa personer och de mekanismer som kan påverka deras alkoholkonsumtion kan ligga till grund för hur insatser ska utformas och prioriteras vid den här typen av händelser.

Om studien

Projektets titel: Effekter av covid 19-pandemin på alkoholkonsumtionen i olika grupper

Huvudsökande: Björn Trolldal, utredare med forskningskompetens på CAN, filosofie doktor i sociologi, anknuten till institutionen för klinisk neurovetenskap på Karolinska Institutet

Medsökande: Mats Ramstedt, forskningsansvarig på CAN, senior forsknings specialist vid institutionen för klinisk neurovetenskap på Karolinska Institutet

Jonas Landberg, studierektor och forskare vid institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet

Thor Norström, professor emeritus i sociologi vid Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet

Projektid: Studien inleddes 2021 och avslutas under 2022

Samtliga projekt som beviljats medel för 2022 inom området Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckes- mönster:

0026 David Karlsson, Göteborgs universitet, De alkoholpolitiska styrmedlen och den allmänna opinionen, se projektkatalog 2019

0028 Björn Trolldal, Karolinska Institutet, Effekter av Covid 19-pandemin på alkoholkonsumtionen i olika grupper (se intervju)

0086 Johanna Gripenberg, Karolinska Institutet, Ansvarsfull alkoholserving – en 25-årsuppföljning, se intervju i projektkatalog 2021

Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso, sociala och ekonomiska effekter på både individ, grupp och samhällsnivå.

Forskartrio kartlägger mekanismer bakom verksamt läkemedel mot alkoholsjukdom

Akamprosat är den verksamma substansen i Campral, ett av de få läkemedel som finns tillgängliga för behandling av alkoholsjukdom. Trots att läkemedlet började användas redan 1989 är det ännu inte helt klarlagt exakt hur behandlingen utövar sin effekt.

– Med vår forskning vill vi öka förståelsen för hur akamprosat verkar, en förståelse som förhoppningsvis kan ligga till grund för utvecklingen av fler och bättre behandlingsalternativ, säger Louise Adermark, docent i neurobiologi vid institutionen för neurovetenskap och fysiologi på Göteborgs universitet.

FOTO: PRIVAT

Docent Louise Adermark, Göteborgs universitet

“Akamprosat påverkar vissa ämnen i hjärnan så att suget efter alkohol minskar.” Så beskrivs akamprosat på Vårdguiden 1177 under rubriken Läkemedel vid alkoholberoende. Att det har effekt är klart, men exakt vilken påverkan av vilka ämnen i hjärnan har forskarna olika teorier om. Man är överens om att behandlingen stimulerar frisättningen av dopamin, den signalsubstans som har en nyckelfunktion i hjärnans belöningssystem som också utsöndras vid alkoholintag, men därefter går teorierna isär.

Det är visserligen inte alldeles unikt att en etablerat läkemedels verkningsmekanism inte är känd i varje detalj. I fallet akamprosat, vars kemiska beteckning lyder Kalciumbis (N-acetyl-3-aminopropansulfonat), gjorde tyska forskare för några år sedan gällande att det bara var en av beståndsdelarna som utövade en klinisk effekt, nämligen kalcium.

KAN KOSTTILLSKOTT RÄCKA?

– Det hade ju varit fantastiskt om det räckte med kosttillskott för att begränsa alkoholbegär, säger Louise Adermark som tillsammans med sina kolleger, professor Mia Ericson och doktoranden Karin Ademar, bestämt sig för att undersöka om det verkligen är så enkelt.

För att kontrollera detta syntetiserade de en egen molekyl där kalcium ersatts med natrium. På så sätt kunde de jämföra effekten i råttor av enbart kalcium, “vanligt”

akamprosats som innehåller kalcium samt den egenhändig syntetiserade akamprosatsmolekylen, med eller utan tillägg av kalcium.

Till sin förvåning kunde de då se att enbart kalcium faktiskt hade en viss påverkan på råttornas dopaminnivåer och därigenom minskade deras intresse för alkohol. Akamprosats utan kalcium däremot, hade ingen sådan effekt alls.

Så, innebär detta att de tyska forskarna hade rätt när de föreslog att allt som inte är kalcium i akamprosats är mer eller mindre överflödigt?

– Nej, våra studier talar för att akamprosats har en additiv effekt som interagerar med kalcium. De råttor som fick kombinationen fick en starkare behandlingseffekt som dessutom var mer ihållande.

PUBLICERAT SINA RESULTAT

En möjlig förklaring till att akamprosats minskar alkoholsuget skulle, enligt Louise Adermark och hennes kolleger, kunna vara att substansen utöver kalcium också innehåller homotaurinmolekyler vilket får den att strukturellt likna taurin – ett ämne som påverkar nivåerna av dopamin på ungefär samma sätt som etanol, det vill säga alkohol.

– Vi har tidigare föreslagit att akamprosats kan agera som ett substitutionsmedel för alkohol, säger hon. Det vi vill göra nu är att studera akamprosats effekter mer i detalj med avseende på cellulära mekanismer, men också på olika beteenden som driver på alkoholintag.

Göteborgsforskarnas akamprosats-rön har redan resulterat i en artikel i *Addiction Biology* medan ytterligare en lämnats in för granskning till en annan referentgranskad tidskrift.

– Vi kan konstatera att alkoholberoende är en folksjukdom som drabbar många, men att de farmakologiska behandlingsalternativen är ytterst få. Mot den bakgrunden är det viktigt att vi verkligen förstår hur de läkemedel som finns idag fungerar då kan det ge oss idéer för att bättre kunna hjälpa personer att minska sin alkoholkonsumtion.

Om studien

Projektets titel: Mekanismen bakom akamprosats effekt på alkoholkonsumtion

Huvudsökande: Louise Adermark, docent i neurobiologi vid institutionen för neurovetenskap och fysiologi, Göteborgs universitet

Medsökande: Mia Ericson, professor i beroendemedicin och docent i experimentell psykiatri vid institutionen för neurovetenskap och fysiologi, Göteborgs universitet

Karin Ademar, doktorand vid samma institution, står som huvudförfattare till gruppens artiklar i ämnet

Projekttid: Studien inleddes 2021 och beräknas avslutas under 2022

Samtliga projekt som beviljats medel för 2022 inom området Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på både individ-, grupp- och samhällsnivå:

0009 Hannes Hagström, Karolinska Institutet, Tidig identifiering av alkohol-orsakad skrumplever Alkohol och demenssjukdom – Kan högt alkoholintag orsaka demens?

0015 Lisa Berg, Stockholms universitet, Alkoholbruk och samband med ojämlikhet hos personer med utländsk bakgrund

0039 Knut Stokkeland, Visby Lasarett, Läkemedel vid alkoholorsakad leversjukdom - en Stockholmsstudie, se intervju i projektkatalog 2021

0041 Mats Ramstedt, Karolinska Institutet, Alcohol and cancer mortality – a public health perspective

0066 Anna Sidorchuk, Karolinska Institutet, Is unwarranted long-term use of prescribed benzodiazepines a 'gateway' to AUD?

0067 Ingmar Skoog, Göteborgs universitet, Alcohol use among older adults. A matter of concern?

0089 Louise Adermark, Göteborgs universitet, Mekanismen bakom akamprosats effekt på alkoholkonsumtion

0090 Jonas Landberg, Stockholms universitet, Out of sight but not out of reach – Alcohol habits in the introductory programs

Fokusområde: Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion

Vilka blir maskrosbarn och varför?

Alla vet att den som har föräldrar som dricker själv riskerar att få problem, men faktum är att majoriteten av dessa barn trots allt klarar sig rätt bra. Så vad är det som avgör vem som blir ett så kallat maskrosbarn och vem som tar efter sina föräldrars problematik? Peter Larm är docent i folkhälsovetenskap vid Stockholms universitet och driver forskningsprojektet ”Children of alcoholics: Who develops resilience and why?”

– Med större kunskap om skyddsfaktorer kommer vi att kunna utveckla bättre och effektivare interventionsprogram för barn till personer med missbruksproblematik, säger han.

UBegreppet resiliens, efter engelskans resilience, stod visserligen med i Svenska Akademiens ordbok redan på 1950-talet (då som en medicinsk term för eftergivlighet eller elasticitet hos en vävnad), men det var först efter millennieskiftet som det började dyka upp i mer vardagliga sammanhang, inte minst ifråga om miljö och klimat.

I senaste upplagan av samma akademis ordlista får resiliens följande beskrivning: ”förmåga t.ex. hos ekosystem att återhämta sig eller motstå olika störningar”. I Peter Larms forskningsprojekt betecknar begreppet således barnets, eller ungdomens, förmåga att återhämta sig från eller motstå de störningar som en förälders alkoholkonsumtion ger upphov till.

Att alkoholproblem överförs från föräldrar till deras barn är en etablerad sanning, men det är också känt att de här barnen även löper ökad risk att utveckla andra psykosociala problem såsom hyperaktivitet, bristande impulskontroll, normbrytande beteenden, depression och ångestsymtom, låg självkänsla och problem med skolarbetet.

– Och som vuxna är det tyvärr inte ovanligt att de drabbas av arbetslöshet och blir kriminella eller antisociala på annat sätt. Även självmordsförsök förekommer i större utsträckning än hos normalbefolkningen.

I en systematisk litteraturoversikt från 2019 beräknades att drygt 20 procent av alla barn i Sverige, upp till 430 000 barn, någon gång under uppväxten haft minst en förälder med alkoholproblem. Vidare kom man fram till att ”bara” 15 procent, eller 320 000, har ”påverkats negativt i någon utsträckning” av en sådan uppväxt.

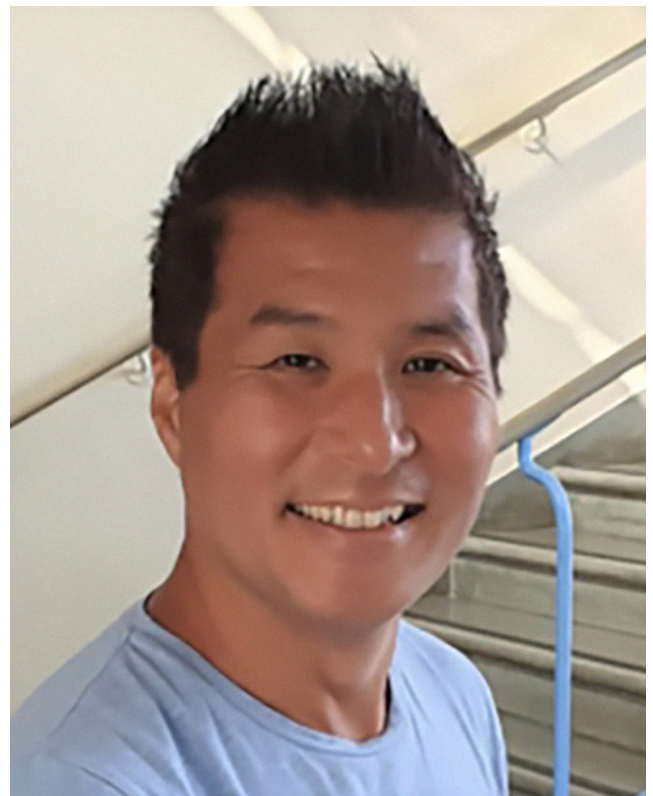

FOTO: STOCKHOLMS UNIVERSITET

Docent Peter Larm, Stockholms universitet

VAD SKYDDAR BARNEN?

Det faktum att de flesta barn och unga, alltså långt ifrån 320 000, trots allt klarar sig väl kan förklaras med resiliens – att de utvecklas till det vi emellanåt kallar för maskrosbarn. Men vad utmärker dessa maskrosbarn?

Det övergripande syftet med Peter Larms forskningsprojekt är att identifiera faktorer som skyddar barnen mot de negativa effekterna av föräldrars alkoholproblem.

Råmaterialet i denna studie är data från den pågående longitudinella kohortstudien Futura01 där drygt 4 000 slumpvis utvalda elever i årskurs 9 följts till andra året i gymnasiet. Av dessa identifierades 719 (13,1 procent) vara barn till minst en förälder med alkoholproblem.

Identifieringen genomfördes med hjälp av CAST-6 (Children of Alcoholics Screening Test), ett validerat screeninginstrument där respondenterna får besvara sex frågor, däribland om de har bett en förälder att sluta dricka eller om de någon gång gömt eller hållt ut alkohol. Om de svarar ja på minst tre av frågorna definieras de som barn till minst förälder som dricker.

– Vi menar att den här studien har potential att utöka kunskapen på området på flera sätt, säger Peter Larm. Istället för att bara studera resiliens mot att själv utveckla alkoholproblem vill Peter Larm och hans kolleger bredda frågan till att inbegripa andra psykosociala problem, närmare bestämt (frånvaro av):

- hyperaktivitet
- emotionella problem (depression/ångestsymtom)
- normbrytande beteende (exempelvis att skolka eller begå brott)

I den population som Peter Larm studerar har mer än var fjärde, 27,7 procent, utvecklat resiliens mot alla dessa utfall. Ett antal skyddsfaktorer har identifierats, såsom att de som utvecklar resiliens oftare kommer från bättre socioekonomiska förhållanden, att deras föräldrar har bättre koll på vad barnen gör på kvällarna och att de har större förtroende för auktoriteter, från lärare, forskare och experter till riksdag, regering och så vidare. Men det finns en faktor som verkligen sticker ut, säger Peter Larm.

– Av dem som utvecklat resiliens är det bara en dryg tiondel som prövat alkohol när de går i nian medan motsvarande andel bland icke-resilienta barn som växt upp i missbruksmiljöer är över två tredjedelar.

FÖLJS UPP YTTRELIGARE

Som jämförelse kan nämnas att strax över 40 procent av de barn som inte växt upp i missbruksmiljöer prövat alkohol när de gick i nian.

– Nu vill vi följa upp vad som händer med de här barnen när de går i tvåan på gymnasiet – har de börjat dricka

alkohol? Och om inte ska vi ta reda på varför och kontrollera den statistiska betydelsen av att inte ha druckit i högstadiet, säger Peter Larm.

En tredje uppföljning kommer att genomföras två år efter att studiepopulationen gått ut gymnasiet.

Förhoppningen är att de rön som studien genererar ska bidra till att begränsa de indirekta skadeverkningarna av att växa upp i missbruksmiljö på flera nivåer i samhället.

– Jag ser den här studien som en grundläggande del i ett större arbete med att ta fram bättre och effektivare interventionsprogram, säger Peter Larm. Framför allt tror jag att kunskap om vad som skapar resiliens kan vägleda utformandet av stödgruppsprogram, men den kan också komma till användning i det dagliga arbetet i skolan, fritidsverksamheter, barn- och ungdomspsykiatri, socialtjänsten och andra verksamheter.

Om studien

Projektets titel: Children of alcoholics: Who develops resilience and why?

Huvudsökande: Docent Peter Larm, universitetslektor vid Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet

Medsökande: Jonas Raninen (Karolinska Institutet), Patrik Karlsson (Stockholms universitet), Johan Svensson (CAN), Mats Ramstedt (Karolinska Institutet & CAN). Studien utgår från datamaterial från Futura01.

Projektid: Studien inleddes 2020 och avslutas under 2023

Fokusområde: Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion

När barnen får ta baksmällan av föräldrarnas drickande

Hur påverkas barn av att växa upp med en förälder som har en hög alkoholkonsumtion? Det är en fråga som både diskuterats och studerats tämligen grundligt, men ännu återstår viktiga luckor att fylla med kunskap.

Ett forskningsprojekt med just den ambitionen är ”Drinking parents – childhood hangover?” som bedrivs av en forskargrupp bestående av Joakim Wahlström, Sara Brolin Låftman, Charlotta Magnusson och Johan Svensson, samtliga vid Stockholms universitet.

FOTO: VILHELM STOKSTAD

Docent Sara Brolin Låftman, Stockholms universitet

Det är väl känt att barn till föräldrar med hög alkoholkonsumtion löper förhöjd risk för flera negativa utfall, både under barndomen och i vuxenlivet.

– Men de flesta studier som gjorts bygger på registerdata om barn till föräldrar med ganska grava alkoholproblem och fokuserar på hur barnen själva dricker under tonåren. Genom att använda andra data kommer vi att kunna studera flera olika utfall hos barn till föräldrar med hög, om än inte kliniskt hög alkoholkonsumtion, säger Joakim Wahlström.

Forskningsassistent Joakim Wahlström, Stockholms universitet

För att kunna studera dessa barn, som ju är betydligt fler än dem vars föräldrar vårdats för sitt drickande och därmed syns i registren, har forskarna utgått från självrapporterade data från 905 barn som deltog i 2010 års upplaga av de så kallade levnadsnivåundersökningarna, LNU.

LNU är en återkommande undersökning som genomförts sex gånger sedan starten 1968. I LNU intervjuas ett riksrepresentativt urval av 18–75-åringar om sina faktiska levnadsförhållanden inom flera områden, däribland familj, hälsa, utbildning, ekonomi och sysselsättning.

ÄVEN FÖRÄLDRAR INTERVJUADE

– Vi har haft möjligheten att ta del av information inte bara från barnen, utan även från en eller båda föräldrarna, säger Joakim Wahlström. Detta gör våra data tämligen unika då de flesta studier endast bygger på information från barnen ifråga.

För att komma åt just de föräldrar som har en hög men inte kliniskt hög konsumtion, har forskarna använt sig av egna operationaliseringar.

– Vi har definierat denna typ av konsumtion som antingen tre eller fler glas alkohol vid två till fyra tillfällen per vecka eller daglig konsumtion oavsett mängd.

Avsikten med den aktuella studien är att studera barn till föräldrar som uppfyller dessa kriterier och jämföra dem med barn till föräldrar som dricker alkohol minst en gång i månaden (men inte uppfyller kriterierna för hög konsumtion) med avseende på hur levnadsvillkoren hänger samman med föräldrarnas alkoholkonsumtion. Detta ska göras genom att jämföra följande aspekter:

- a) självrapporterad hälsa både som barn och som unga vuxna
- b) sociala relationer i form av förhållanden till jämnåriga och familjen, både i barndomen och i ung vuxen ålder samt eget familjeliv som vuxen
- c) utbildning i form av skolprestationer i grundskolan och gymnasiet samt om universitetsstudier har påbörjats

FÖREBYGGANDE INSATSER MÅLET

Av de 905 barn och unga som deltog i 2010 års LNU bedömdes 115, alltså 12,7 procent, ha föräldrar med en hög alkoholkonsumtion enligt definitionen ovan.

– Det här upplägget gör det möjligt för oss att följa upp studiepopulationen under 2021 och se vilka hälsobesvär de rapporterade elva år senare.

Därutöver planerar forskarna att studera om samband mellan föräldrars drickande och barnens levnadsvillkor skiljer sig mellan olika grupper av barn.

– Kön och socioekonomi är exempel på faktorer som vi avser att titta närmare på, säger Joakim Wahlström. Vår förhoppning är att ökad kunskap på det här området ska bidra till att utveckla förebyggande insatser.

Om studien

Projektets titel: Drinking parents – childhood hangover?

Huvudsökande: Docent Sara Brolin Låftman, universitetslektor vid Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet

Medsökande: Joakim Wahlström, forskningsassistent vid Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet

Johan Svensson, fil.dr, forskare vid Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet och Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN)

Charlotta Magnusson, docent, universitetslektor, Institutet för social forskning, Stockholms universitet

Projektid: Studien inleddes 2021 och beräknas avslutas under 2022

Samtliga projekt som beviljats medel för 2022 inom fokusområden:

0025 Kari Jess, Högskolan i Dalarna, Jag och min familj

0045 Johan Svensson, Stockholms universitet, Fler pubar – mera problem?, se intervju i projektkatalog 2021

0047 Sara Brolin Låftman, Stockholms universitet, Drinking parents – childhood hangover? (se intervju)

0050 Lotfi Khemiri, Karolinska Institutet, Psykiatrisk och omatisk ohälsa hos barn till föräldrar med alkoholberoende

0064 Philip Lindner, Karolinska Institutet, Utvärdering av Skydda barnen – ett nätbaserat föräldra- och anhörigprogram, se intervju i projektkatalog 2021

0076 Peter Larm, Stockholms universitet, Children of alcoholics: Who develops resilience and why? (se intervju)

Juniora medel

Leder begränsad alkoholserving till färre våldsbrott?

Kan man få ner våldsbrottsligheten genom att begränsa krogarnas öppettider? Eller flyttar man bara supandet och eventuella därpå följande bråk till andra platser och sammanhang?

– Det här är viktigt att ha kännedom om när man ska utforma åtgärder för att motverka alkoholrelaterat våld, säger Mats Ekman, universitetslektor i nationalekonomi vid Handelshögskolan på Karlstads universitet.

Sambandet mellan alkohol och våldsbrottslighet har varit föremål för diskussion under lång tid. En typisk situation är när krogarna stänger och ett stort antal förfriskade personer, inte sällan med något försämrad impuls kontroll, samtidigt trillar ut i natten – och bråk uppstår. Mot denna bakgrund hade man kunnat tänka sig att begränsade öppettider på pubar och barer skulle innebära minskad fylla vilket i sin tur borde leda till färre våldsbrott.

Emellertid är det inte alldeles enkelt att studera och mäta i vilken mån begränsade öppettider på krogen verkligen bidrar till att minska det alkoholrelaterade våldet. Tidigare studier har ofta varit behäftade med metodologiska utmaningar eftersom förändringar i alkoholtillgång inte sällan varit lokala, vilket innebär en risk för att både drickande och eventuellt våld bara förflyttas.

PANDEMIN GAV UNIK MÖJLIGHET

I slutet av 2020, under brinnande pandemi, uppenbarade sig en unik möjlighet att studera effekten av begränsade öppettider i Sverige. Som ett led i ansträngningarna för att bromsa spridningen av covid-19 infördes den 20 november ett "förbud mot servering av alkoholdrycker och alkoholdrycksliknande preparat" efter 22.00. Från och med julafton 2020 skärptes restriktionerna och alkoholserving tilläts endast till klockan 20.

– Det innebär att vi kunde undersöka förekomsten av våldsbrott före, under och efter restriktionerna, säger Mats Ekman. På så vis kan vi få en inblick i om, och i så fall hur mycket, alkoholtillgång bidrar till våldsbrott.

FOTO: PRIVAT

Universitetslektor Mats Ekman, Karlstads universitet

Men hur ska man hantera problemet med att pandemiåren är så speciella att de knappast låter sig jämföras med andra år? Hur ska man då kunna dra slutsatser om effekt?

– Genom att studera perioderna före och efter begränsningarna i alkoholserving kan vi se om det uppstår ett trendbrott 2020 som vi inte kan se under motsvarande dagar under jämförelseåret 2019.

Det kan låta lite krångligt, men så här förklarar Mats Ekman hur han och hans kollega, professor Niklas Jakobsson, gått tillväga:

– Vi mäter våldsbrott genom att räkna antalet 112-samtal som SOS Alarm kopplat vidare till polisen. Måttet är lite grovt eftersom dessa samtal kan handla om andra saker än våld, men även exempelvis skadegörelse och störande oväsen bör kunna kopplas till alkohol.

MÄTNINGAR PÅ NATIONELL NIVÅ

Genom att mätningen genomförs på nationell nivå kan forskarna undkomma en del av de problem som tidigare studier av alkohol och våldsbrott lider av.

– Eftersom restriktionerna infördes och togs bort vid specifika datum kan vi jämföra mängden våldsbrott vid restriktionernas införande i november och december 2020 med motsvarande dagar år 2019. På så vis kan vi se om restriktionerna ger upphov till ett trendbrott 2020 som inte kan observeras året före.

Det faktum att pandemiåren på flera sätt inte alls är jämförbara med "vanliga" år hanterar Mats Ekman och Niklas Jakobsson genom att tillämpa en så kallad difference-in-difference-metod. Det är en metod som har sitt ursprung i ekonometrin där statistiska och matematiska modeller används för att utveckla teorier och pröva hypoteser inom nationalekonomin. Metoden beskrivs ibland som kvasi-experimentell då den försöker efterlikna kontrollerade studier trots att den bygger på observationsdata där det inte finns någon kontrollgrupp av placebo-typ.

→ Vi jämför alltså storleken på skillnader. Om skillnaderna är större kring restriktionen än under jämförelseåret så indikerar detta en effekt.

Så, hur har det gått? Bidrog de tidigarelagda stängningstiderna till en minskning i antalet nödsamtal till polisen?

– Det korta svaret är nej. Våra analyser hittills visar att antalet nödsamtal till polisen inte påverkades av restriktioner för försäljning av alkohol, säger Mats Ekman. Sedan är det förstås teoretiskt möjligt att den uteblivna förändringen kan förklaras av att alkoholskaffningen förflyttades från restauranger, pubar och barer under denna period.

Mats Ekman och Niklas Jakobsson menar att en möjlighet att utveckla resultaten ytterligare vore att använda sig av brottsregister-data på individnivå.

Om studien

Projektets titel: The impact of earlier pub closing hours on violence

Huvudsökande: Mats Ekman, universitetslektor i nationalekonomi vid Handelshögskolan, Karlstads universitet

Medsökande: Niklas Jakobsson, professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan, Karlstads universitet

Projektid: Studien inleddes 2021 och beräknas avslutas under 2022

Juniora medel

Efter motstridiga resultat – hur ser sambandet ut mellan alkohol och riskerna för blodpropp?

Alkohol har en blodförtunnande effekt. Alltså borde alkoholintag, även om det har massor av negativa hälsoeffekter, minska risken för blodpropp – eller? Magdalena Johansson, internmedicinare på Skellefteå lasarett och hennes kolleger, har en hypotes som går på tvärs med denna intuitiva uppfattning. Nu vill hon en gång för alla ta reda på hur det verkligen ligger till.

– Vi tror på ett positivt samband, att ett stort alkoholintag ökar risken att drabbas av ventrombos i framtiden, säger hon. Tidigare studier som undersökt detta har nått olika resultat. Vi vill minimera de möjliga felkällorna och bringa klarhet i vad som verkligen gäller.

Alkohol är en riskfaktor för ett stort antal åkommor av vitt skilda slag, men i vissa fall är alkoholens roll högst oklar. Ett sådant är ventrombos, blodpropp i vardagligt tal, alltså när blodet lever sig och täpper till ett blodkärl. Om proppen – som kan bli flera decimeter lång – bildas i ett av de djupa blodkärlen, som är de viktigaste för cirkulationen, talar man om djup ventrombos. Obehandlade tromboser kan få allvarliga, ibland dödliga, konsekvenser.

Då alkohol har en blodförtunnande effekt ligger det nära till hands att risken för proppbildning skulle minska om man dricker alkohol, något som vissa studier också gjort gällande. Men det finns också studier som inte visar på något samband alls, medan andra talar för att alkohol skulle öka risken att drabbas.

UNDERSKATTAD KONSUMTION

En möjlig förklaring till de till synes motsägelsefulla resultaten har sannolikt att göra med alkoholkonsumtionens omfattning i relation till en eventuell riskökning. Tidigare studier har undersökt sambandet mellan självskattat alkoholintag och risk för ventrombos. I så fall skulle den mängd alkohol som konsumerats kunna vara underskattad vilket i sin tur kan ha lett till att något samband inte kunnat påvisas.

– Vi har också genomfört en sådan studie, säger Magdalena Johansson. Där kunde vi se att män med högt självskattat alkoholintag hade en ökad risk för ventrombos,

FOTO: PRIVAT

Specialistläkare Magdalena Johansson, Skellefteå lasarett

men inte kvinnor – detta trots att det inte finns någonting som talar för att mekanismerna skulle skilja sig åt mellan könen.

Om studien

Projektets titel: Alkoholintag, mätt med biomarkören fosfatidyletanol, och risk för venös trombos

Huvudsökande: Magdalena Johansson, specialistläkare vid medicin-geriatriska kliniken, Skellefteå lasarett, medicine doktor, Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, Umeå Universitet, Skellefteå forskningsenhet

Medsökande: Lars Johansson, docent vid Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, Umeå Universitet, Skellefteå forskningsenhet

Marcus Lind, överläkare vid medicin-geriatriska kliniken, Skellefteå lasarett, docent och adjungerad lektor vid Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, Umeå Universitet, Skellefteå forskningsenhet

Maria Wennberg, legitimerad dietist, medicine doktor, första forskningsassistent vid Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, Umeå Universitet

Projektetid: Studien inleddes och beräknas avslutas under 2022

För att eliminera den möjliga felkälla som självskattning kan utgöra avser Magdalena Johanssons grupp istället att mäta alkoholintag med hjälp av den biokemiska markören fosfatidyletanol, oftast benämnd PEth, en nedbrytningsprodukt som bara kan bildas i kroppen i samband med alkoholintag (PEth = fosfatidyletanol).

– I en annan pågående studie talar våra preliminära resultat för att självskattning både underskattar och felklassificerar alkoholintag jämfört med uppmätta PEth-nivåer, och samma diskrepans kan mycket väl föreligga i det här fallet.

Som av en händelse finns det särskilt goda förutsättningar att bedriva forskning om riskfaktorer just i Västerbotten. Här har invånarna nämligen sedan 1985 inbjudits att delta i hälsoundersökningar där de, bland annat, fått svara på en enkät om alkoholintag och lämna blodprover som finns lagrade i Medicinska biobanken i Umeå.

FRYSTA PROVER ANALYSERAS

Sedan några år tillbaka finns även kunskapen och tekniken för att analysera PEth i nedfrysta prover vilket gör det möjligt att undersöka hur nivåerna av PEth överensstämmer med svar på enkätfrågorna.

– I vår studie ingår över 100 000 personer som deltagit i VHU från 1985 till 2014, säger Magdalena Johansson. Vi planerar nu att mäta PEth i prover från 1 200 personer som drabbats av ventrombos och 1 200 kontroller för att studera risken vid alkoholintag hos män och kvinnor separat.

Om resultatet, som Magdalena Johansson antar, visar att högt alkoholintag ökar risken för att få ventrombos kan det hjälpa till att motivera människor att begränsa sin alkoholkonsumtion.

– Det vore en stor vinst eftersom ventromboser inte bara orsakar lidande för de drabbade utan även kostnader för samhället, säger hon. Dessutom har ju minskad alkoholkonsumtion många andra positiva effekter, inte minst på hälsan.

Samtliga projekt som beviljats Juniöra medel för 2022:

0011 Mats Ekman, Karlstads universitet, The impact of earlier pub closing hours on violence (se intervju)

0042 Magdalena Johansson, Region Västerbotten, Alkoholintag, mätt med biomarkören fosfatidyletanol, och risk för venös trombos (se intervju)

0062 Megha Bendre, Region Västmanland, Genetic and epigenetic profiling of genes involved in alcohol misuse

0070 Sabina Kapetanovic, Högskolan Väst, Vad händer med föräldra-barnrelationen när ungdomar dricker?